

Frivårdsinspektörens yrkesroll och handlingsutrymme

- en kvalitativ intervjustudie med fyra frivårdsinspektörer

Av: Sanna Rasmussen

Vt - 11

Handledare: Lars Harrysson

Abstract

Author: Sanna Rasmussen

Title: "The professional role and discretion of the probation inspector"

Supervisor: Lars Harrysson

The aim of this study was to examine the probation inspector, how they perceive their professional role and discretion, and how they experience their work with emphasis on the dual roles of control and support.

This is a qualitative study where I interviewed four probation inspectors from a probation office in southern Sweden. The concepts which I applied in the analyze were social psychology, symbolic interaction, theory of role and the concepts of discretion and street-level bureaucracy.

The results showed that the probation officers perceived their scope of action as extensive. The respondents said that they experience that individual assessments is a big part of their work and explained the ways in which it influenced their way of working. The probation officers professional role is based on standards and expectations from the organization, the clients and the personal values.

The professional role is created in relation to control and support and is formed in the interaction between client and probation inspector. This means that the same action can mean both support and control.

Keywords: *Probation inspector, discretion, professional role, social psychology, control and support*

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	5
1.1 Problemformulering	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Centrala begrepp	7
2. METOD	8
2.1 Metodval	8
2.2 Urval och tillvägagångssätt	8
2.3 Analys och teori	10
2.4 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	11
2.5 Etiska övervägande	12
2.6 Litteratursökning och avgränsning	13
3. BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING	15
3.1 Tillvägagångssätt	15
3.2 Vad innebär frivård?	15
3.3 Frivårdens framväxt och förändring	17
3.4 Yrkesrollen, handlingsutrymmet och den dubbla rollen	19
4. DEN TEORETISKA REFERENSRAMEN	22
4.1 Det socialpsykologiska perspektivet	22
4.2 Symbolisk interaktionism	22
4.3 Rollteori	24
4.4 Handlingsutrymme – gräsrotsbyråkrati	25
5. RESULTAT OCH ANALYS	26
5.1 Personbeskrivningar	26
5.2 Vad är frivård och hur uppfattar frivårdsinspektören uppdraget?	27
5.3 Hur jämför frivårdsinspektören yrkesrollen med andra yrkesområden?	29
5.4 Stöd och kontroll – dubbla roller?	31
5.5 En samordnande roll	33
5.6 Hur uppfattar frivårdsinspektören sitt handlingsutrymme	33
6. AVSLUTANDE DISKUSSION	37
7. KÄLLFÖRTECKNING	40
Bilaga 1	42
Bilaga 2	43

Förord

Jag vill rikta ett tack mot mina intervjupersoner som ställde upp i en intervju och delade med sig av sina tankar och sin kunskap. Utan er hade undersökningen inte gått att genomföra. Jag även vill tacka min handledare Lars Harrysson som hjälpt mig genom hela uppsatsarbetet med många goda råd och tips. Tack för ditt engagemang. Sist men inte minst vill jag tacka vänner och familj för dess förståelse och stöd under uppsatsskrivandet.

Malmö, 22 maj 2011

Sanna Rasmussen

1. Inledning

Vad är frivård? Vad gör en frivårdsinspektör? Vilka likheter och skillnader finns med andra yrkesområden inom socialt arbete?

Kriminalvården är landets fjärde största myndighet, vilket gör den till ett ständigt intressant område att utforska. Frivården är en stor del av kriminalvården. Antalet klienter ökar inom frivården samtidigt som fängelset får färre nyintagna. Trots det är verksamheten ofta osynlig och inte känd av allmänheten. Jag menar att det är anmärkningsvärt då frivården är den del som arbetar övergripande för kriminalvården med ett syfte att minska återfall i brott.

Det var under ett samtal med min handledare under praktikterminen som frivård kom att diskuteras. I en diskussion kring på vilka sätt kontexten för det praktiska sociala arbetet påverkar yrkesrollen, initierades en jämförelse mellan socialtjänst och frivård. Min handledare skildrade sin dubbelsidiga erfarenhet av verksamheterna samtidigt som jag ställde mig frågande och förbryllad till att frivården nästintill varit obemärkt på utbildningen trots att majoriteten av dess tjänstemän är socionomer.

För att skapa mig en bättre förståelse för frivården som verksamhet gjorde jag ett studiebesök på ett frivårdskontor. Besöket väckte ytterligare funderingar och intresse för denna typ av socialt arbete. Till följd väcktes idén om att studera organisationens praktik närmare och i högre grad tjänstemännens roll och uppdrag inom ramen för denna uppsats.

1.1 Problemformulering

Frivården ansvarar för de påföljder som sker utanför anstalterna, det vill säga den öppna delen av kriminalvården. Uppdraget omfattar såväl personutredningar före dom som verkställande av straff. Det innebär övervakning av personer som dömts till skyddstillsyn, blivit villkorligt frigivna eller dömts till elektronisk övervakning (fotboja), samt när det finns en kombination med särskilda föreskrifter om samhällstjänst eller kontraktsvård (Kriminalvården, 2010;2011).

Utifrån Levin (2008) kan frivården ses som en social institution som styrs av ett specifikt regelverk inom ett visst socialt område. Reglerna och de organisatoriska förutsättningarna bildar tillsammans det som anses vara lagenliga åtgärder för att lösa problem inom det aktuella området. Frivården är på så sätt en organiserad verksamhet med den tydliga struktureringen av regler och mål som utgör ett av samhällets sätt att hantera konflikter och olika former av behov. Det kan även länkas samman med Jacobsson och Meeuwisse (2008) resonemang, som menar att det sociala arbetet sker under de villkor som anses vara legitima

problem, lösningar och handlingar i förhållande till organisationens uppdrag. Varje organisation har ett specifikt regelverk som handlandet och de kognitiva riktlinjerna tar utgångspunkt i.

Frivårdsinspektörsrollen är en förvärvad roll som formas utifrån organisationens uppdrag och de lagar och regler som finns. Jag ställer mig frågande till hur frivårdsinspektören förhåller sig till den dubbla roll som uppdraget innebär till följd av frivårdspåföljdernas omfattning av stöd respektive kontroll.

Kerstin Svensson (2001) menar att dubbla roller i likhet med stöd och kontroll finns inom allt människobehandlande arbete men att frivården skiljer sig i hänsyn till hur den kontrollerande aspekten kommer i första hand. Med utgångspunkt i frivårdsinspektörens dubbla roll ställer jag mig frågande till hur man beskriver sin yrkesroll och sitt handlingsutrymme, hur det används och vilka faktorer som påverkar.

Till följd av begränsad forskning på området är min ambition att skapa bättre förståelse för frivårdsinspektörens uppdrag och arbete. Jag tar utgångspunkt i ett socialpsykologiskt perspektiv när jag studerar tjänstemännens uppfattning om deras yrkesroll och handlingsutrymme i förbindelse med den sociala institution frivården utgör.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att utifrån ett socialpsykologiskt perspektiv undersöka frivårdsinspektörens egen syn på sin yrkesroll och sitt handlingsutrymme samt hur man förhåller sig till stöd respektive kontroll. Det kommer att studeras närmare utifrån följande frågeställningar:

- Hur ser frivårdsinspektören på frivård och hur beskriver man sitt uppdrag?
- Vilka möjligheter ser man med att påverka sitt eget arbete?
- Hur ser frivårdsinspektören på stöd och kontroll?
- På vilka sätt jämför frivårdsinspektören sin roll med andra yrkesområden inom socialt arbete?

1.3 Centrala begrepp

Jag kommer att tydliggöra några begrepp för uppsatsen genom att beskriva vad de åsyftar i detta sammanhang. Människan uppfattar och begrundar saker och ting olika då bakgrund och kultur spelar roll liksom att definitioner kan variera över tid (May, 1997).

Organisationen – den organisatoriska kontexten

Jacobsen & Thorsvik (2008) beskriver den organisatoriska kontexten som det organisatoriska sammanhang som individen ingår i, där målet och arbetsuppgifterna utformas. Kontexten kännetecknar även den organisationsstruktur och organisationskultur som den yrkesverksamme är en integrerad del av.

Frivårdsinspektören

Handläggaren som utför arbetet inom frivården har idag den formella beteckningen frivårdsinspektör. De har oftast socionomutbildning eller likvärdig utbildning såsom beteendevetenskaplig utbildning (Kriminalvården, 2011). Jag har valt att benämna de yrkesverksamma vid denna titel. Jag kommer att använda begreppen tjänstemän och handläggare synonymt med frivårdsinspektör.

Klientbegreppet

Jag har valt att omnämna personerna som är frivårdens målgrupp för klienter eftersom det är det etablerade begreppet inom kriminalvården. Frivårdsinspektörens arbete konstrueras utifrån samspelet med klienterna vilket i sin tur påverkar yrkesrollen och handlingsutrymmet.

Handlingsutrymmet

Svensson, Johansson & Laanemets (2008) beskriver socialarbetarens handlingsutrymme utifrån det utrymme som existerar mellan organisationens uppdrag och klientens intresse. Inom handlingsutrymmet verkar den yrkesverksamma med sina kunskaper och sin personlighet. Handlingsutrymmet liksom yrkesrollen beskrivs mer utförligt i avsnittet med studiens teoretiska referensram.

Övervakning - kontroll och stöd

Inom frivården sker övervakning av klienten i samband med den frivårdspåföljd som han eller hon dömts till vilket innebär fortlöpande kontakt med en frivårdshandläggare, ofta under ett års tid. Kontroll sker i detta sammanhang genom den kontakt som klienten är skyldig till att upprätthålla samtidigt som påföljden ska fungera som stöd och hjälp i olika former av påverkan och motivationsarbete samt programverksamhet (Kriminalvården, 2010).

2. Metod

2.1 Metodval

Studien syftar att söka förståelse för frivårdsinspektörens syn på sin yrkesroll och sitt handlingsutrymme vilket gör frivårdsinspektörernas attityd, känslor, åsikter och handlingar viktiga liksom att skapa sig en helhetsbild av sammanhanget. Jag har därför tillämpat en kvalitativ forskningsmetod genom intervjuer med tjänstemän inom frivården. Den kvalitativa metoden har vinster i ett sökande efter innebörd liksom för att skapa förståelse och möjliga tolkningar av intervjupersonernas tankar (Jacobsson & Meuwisse, 2008). Jag har använt mig av den semistrukturerade intervjuformen vilket är en mellanform av den fokuserade och den strukturerade som har flera fördelar i förhållande till uppsatsens syfte. Intervjuformen tillåter att komma åt intervjupersonens egna ord samtidigt som det går att bibehålla en struktur utifrån en intervjuguide med en viss tematisering (Bryman, 2011). En strukturerad intervjuform skulle minska intervjupersonernas utrymme för egna infallsvinklar och möjligen riskera att skapa kategoriska svarsalternativ. Intervjuformen har fördelaktigt möjliggjort en öppenhet för tillägg av andra teoretiska utgångspunkter under studiens gång. Jag har kunnat fånga åsikter och attityder som inte varit direkt kopplade till mina förutbestämda frågeställningar.

Jag menar att den kvalitativa metoden har haft förtjänster med hänsyn till studiens syften där det går att finna skäl att undersöka innebörd i jämförelse med den kvantitativa metoden som i större utsträckning är tillämplar vid mätningar av utfall och frekvens. Vinsterna med den kvalitativa metoden i förhållande till mitt syfte har varit interaktionen med intervjupersonerna samt hur de har kunnat berätta med egna ord utifrån sina upplevelser och sin uppfattning. Jag valde en intervjuform som gjorde det möjligt att ställa djupare frågor och följdfrågor på eventuella missförstånd under intervjun (Aspers, 2007) såsom hur upplever du din roll som stödjande och kontrollerande, vilka delar i arbetet menar du är kontroll och skulle du kunna beskriva en sådan situation?

2.2 Urval och tillvägagångssätt

Uppsatsens syfte har påverkat mitt resonering och tillvägagångssätt av urval, valet av intervjupersoner. I samråd med min handledare kom jag fram till att ett lämpligt antal intervjuer i min studie borde ligga mellan tre och fem stycken. Jag valde att intervjua fyra

personer. Jag ansåg det rimligt med hänsyn till tidsramen samt med tanke på hur antalet kan inbegripa uppsatsens syfte. För att komma i kontakt med möjliga intervjupersoner kontaktade jag ledningen för ett frivårdskontor i södra Sverige där jag bad om lov att skicka en förfrågan om ett deltagande i min intervjustudie till alla tjänstemän på frivårdskontoret. Personen jag kontaktade tog först emot mitt informationsbrev (se bilaga 1) innan hon vidarebefordrade det till resterande tjänstemän. I informationsbrevet beskrev jag mig själv, mitt syfte med uppsatsen, tillvägagångssätt samt de etiska principerna för intervjun. På så sätt efterfrågades frivilliga till undersökningen. Mina kriterier för urvalet har varit tjänstemän inom frivården med yrkestiteln frivårdsinspektör.

Jag har tillämpat ett strategiskt urval genom att ha valt ut intervjupersoner utifrån den position och den kunskap de besitter (May, 1997). Jag fick inte in tillräckligt antal svar från början vilket krävde ytterligare en förfrågan genom ett mailutskick som styrdes av den respondent som redan tackat ja. Jag fick därefter in ett större antal svar än vad som behövdes, varav jag bokade intervju med fyra personer, två män och två kvinnor. Jag har på så sätt tillämpat ett kontaktnät som skapade en grupp av möjliga intervjupersoner där jag valde ut de fyra respondenterna för uppsatsen. Jag måste ställa mig kritisk till hur detta tillvägagångssätt påverkar tillförlitligheten. Denna form av icke-sannolikhetsurval är negativ i den bemärkelse att urvalet kan innebära att ett visst perspektiv avspeglas och att andra infallsvinklar faller bort som skulle kunna vara intressanta (May, 1997). Jag kan dock omöjligt veta vad de bortvalda personernas hade kunnat bidra med.

Min grupp av frivårdsinspektörer består av två kvinnor respektive två män. Personerna har varit verksamma inom socialt arbete efter utbildning i mellan tre och femton år. Jag studerar inte mitt syfte utifrån ett genusperspektiv men den könsmässiga balansen kräver inte någon diskussion kring hur eventuellt fler av det ena könet skulle ha betydelse för analys och resultat. Jag är dock medveten om att jag undanröjer ett tvivel på att det finns en skillnad kopplad till könet på intervjupersonerna. Det finns därutöver skillnader i vilka arbetsuppgifter samt yrkesbakgrund personerna har. Dessa skillnader kommer att beaktas i analys- och resultatdel.

Jag har använt mig av en intervjuguide (se bilaga 2) som ett stöd och vägledning i mina intervjuer. Jag har inlett varje intervju med några övergripande bakgrundsfrågor innan frågorna har baserats på uppsatsens tema med punkter utifrån studiens frågeställningar.

Därutöver har jag haft underfrågor som varit mer detaljrika. Efter varje intervju gav jag intervjupersonerna möjlighet till fria funderingar och tankar kring samtalet som ett tillfälle för eventuella tillägg eller ändringar av information som delgivits. Det visades sig vara värdefullt då intervjupersonen ofta hade funderingar att tillägga som kunde sammanfatta samtalet.

Jag har använt mig av diktafon vid inspelning av intervjuerna efter intervjupersonernas godkännande. Bryman (2011) menar att diktafonen ger vissa fördelar i att kunna ta del av både vad intervjupersonerna säger samt hur de säger det vid en senare kodning och tolkning av materialet. Användningen av diktafonen vägdes mot att göra egna anteckningar vilket jag uteslöt nästintill med detsamma. Intervjuerna skrevs ner ordagrant, med visst undantag från delar som jag ansåg irrelevanta för studiens syfte. Intervjuerna varade mellan femtio och sjuttio minuter vilket omfattar cirka fyrtio sidor transkribering.

2.3 Analys och teori

Analysen har fortlöpt under hela forskningsprocessen för studien genom olika former av bearbetning. Bearbetningen av ett kvalitativt empiriskt material innebär att plocka ner det större materialet till mindre beståndsdelar. Analyseringen består av att strukturera materialet, vanligtvis genom att skriva ut det, transkribera, och därefter kartlägga materialet genom att göra det tillgängligt för analys (Kvale, 1997). Jag har på så sätt tagit bort överflödigt material såsom upprepningar och oväsentligt i förhållande till undersökningens syfte.

Det har under studiens gång funnits en öppenhet gentemot datainsamlingen då jag lät metoden fungera som ett test av några övergripande teoretiska utgångspunkter och perspektiv samtidigt som jag efter hand har sammankopplat andra teoretiska ramar som jag ansett varit relevanta för uppsatsens diskussion och resultat.

Analysarbetet bygger därmed på hur undersökning har växlat mellan induktion och deduktion genom ett utgångsläge i några övergripande teoretiska delar och resonemang samtidigt som det har skett ändringar av teorin över tid. Socialpsykologin, liksom rollteorin kan i första hand beskrivas som en ram inom vilken studien har bedrivits samtidigt som delar har förändrats genom analys av det empiriska materialet. Jag har på så sätt också sammankopplat min empiri till social interaktionism liksom begreppet handlingsutrymme och gräsrotsbyråkrati.

Analysbearbetningen förenklades genom mina förutsatta utgångspunkter då dess tankar och idéer var förankrade i intervjuguiden. Jag hade en övergripande idé kring vad jag ville undersöka, nämligen frivårdsinspektörens yrkesroll med anknytning till den kontrollerande och stödjande aspekten. Analysen påbörjades genom att jag gick igenom intervjuerna och ringade in intressanta svar. Dessa gav sedan upprinnelse i nya inriktningar samtidigt som den utvalda teorin bekräftades. Analysen av empirin gick sedan ut på att se samband och olikheter i intervjumaterialet och koppla det till den teoretiska referensramen som växt fram samt till tidigare forskning inom området. De teman som var återkommande i intervjuerna urskiljdes för att sedan struktureras utifrån mina frågeställningar och underkategorier.

2.4 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Validitet innebär enligt Kvale (1997) att man verkligen mäter det man avser att mäta, en slags kontroll på forskningsmetodens förmåga att ge svar på frågeställningarna. *Reliabilitet* handlar om tillförlitligheten i undersökningen, huruvida informationen som samlats in berättar sanningen. Det innebär att studien ska kunna uppnå samma resultat vid ett senare tillfälle med samma mätningar och under samma omständigheter. Faktorer som kan påverka tillförlitligheten är bland annat felaktigt ställda frågor liksom miljön där intervjun sker och tiden för samtalet (Jönsson, 2010, Kvale, 1997).

Generaliserbarhet handlar om i vilken omfattning resultatet från studien antas gälla för andra situationer, populationer eller personer, vilket man menar att den kvalitativa forskningen kan ha svårt att uppnå då studierna ofta är mer exemplifierande än generaliserande (Kvale, 1997).

Vad det gäller studiens validitet valde jag intervjupersoner och metod som jag ansåg vara mest lämpade för att få en så bra förståelse och kunskap så möjligt i förhållande till undersökningens syfte. Jag ville intervjua frivårdsinspektörer, vilket jag har gjort. Jag har dock inte gjort någon närmare urskiljning inom denna grupp, utan intervjupersonerna har olika arbetsuppgifter på frivårdskontoret. Jag anser dock inte det har någon större betydelse för vad jag åsyftar att undersöka då det övergripande uppdraget och arbetsförhållandena för organisationen är detsamma. Skillnaderna gällande arbetsuppgifterna kommer trots allt att beaktas i min analys- och resultatdel liksom i den slutgiltiga diskussionen. Vad det gäller hur jag har ställt frågor kan jag i efterhand se att jag hade kunnat ställa mer djupgående frågor under vissa punkter. Jag har även ställt frågor som inte belyser mina frågeställningar i sig men som ändå gett värdefull bakgrund och inblick. Jag skulle kunnat nå bättre validitet om jag

återkommit och intervjuat personerna igen genom möjligen en fokusgruppsintervju för att gå på djupet kring vissa delar men tidsramen har inte gjort det möjligt. Min undersökning syftar samtidigt mer till en inblick, förståelse och ett synliggörande än till förklaring av fenomenet.

Vad det gäller reliabiliteten, om materialet jag samlat in är tillförlitligt, är det svårt för mig att klart bedöma. Intervjuerna spelades in med hjälp av en diktafon för att säkerställa att återgivningen av intervjun blev så korrekt så möjlig och för att vid intervjutillfällena kunna ägna min fullständiga uppmärksamhet mot respondenterna. May (1997) menar att de övervägande fördelarna är att bandinspelningen garanterar att intervjupersonens egna ord tas upp vilket egna anteckningar inte kan garantera då egna preferenser kan spela roll i anteckningarna samt påverka samtalet negativt när antecknandet är tidskrävande. Att ta hjälp av bandspelare skapar en bättre interaktion med intervjupersonen samt möjliggör för en bättre tolkning av situationen då hela uppmärksamheten kan riktas mot personen. Det är omöjligt att bedöma om intervjupersonerna har svarat sanningsenligt på alla punkter. Samtidigt finns det inget som pekar på att de inte skulle ha gjort det. En fokusgruppsintervju med möjligtvis ytterligare intervjupersoner hade kanske kunnat ge mig ett mer pålitligt material.

Det finns svårigheter med min valda metod genom att den omöjliggör generaliseringar av materialet som samlats in det vill säga att dra helt allmänna slutsatser gentemot en större population och alla frivårdsinspektörer. Syftet med min uppsats är emellertid inte att generalisera. Jag undersöker åsikter, uppfattningar och upplevelser hos fyra frivårdsinspektörer på ett frivårdskontor. Det som framkommit i intervjuerna är gällande för de personer som ingår i studien samtidigt som det trots allt finns en möjlighet till spegling och tolkning av deras utsagor. Min studie kan vara en tolkning av hur frivårdsinspektörens yrkesroll och handlingsutrymme kan uppfattas. Min förhoppning är därutöver att studien kan inspirera fler att undersöka frivårdsinspektörens yrkesroll genom att lyfta ut andra aspekter, göra mer specifika inriktningar och undersöka på andra sätt och möjligen med ett större urval.

2.5 Etiska överväganden

I studiens utförande har jag tillämpat Vetenskapsrådets hänvisningar (2011) för humanistisksamhällsvetenskaplig forskning i form av de etiska principerna om informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet. I överensstämmelse med informationskravet skickade jag ut ett informationsbrev till mina respondenter via mail som beskrev mitt syfte med uppsatsen samt mina planer för

undersökningens upplägg med så stor detaljrikedom så möjligt. Detta för att undvika intervjupersonernas eventuella tvekan i beslut om att delta i undersökningen samt för att förhindra avhopp senare när intervjuerna påbörjats. Vad det gäller samtyckeskrevet informerades jag mina intervjupersoner om att de när som helst, under eller efter, har rätt att avbryta sin medverkan om de skulle ångra sig, utan att behöva uppge anledning. Informationen delgavs också vid varje intervjutillfälle. Mina intervjupersoner har själv fått bestämma över sitt deltagande och har inte under några omständigheter påverkats under processen, detta enligt samtyckeskrevet (Bryman, 2001, Vetenskapsrådet, 2011).

Enligt konfidentialitetskravet hade jag innan intervjutillfällena tänkt ut hur jag skulle presentera analysmaterialet så att inga enskilda personer skulle kunna identifieras. Detta informerades jag mina intervjupersoner om både innan och efter intervjun. För att säkerställa anonymitet har jag i resultat- och analysdel använt mig av fingerade namn på frivårdsinspektörerna. Jag är dock medveten om att metoden för att ta kontakt med intervjupersonerna påverkar möjligheten till identifikation. Det är svårt att undgå och har fått vägas mot tillgången till intervjupersonerna. Materialet som inhämtats genom intervjuerna har behandlats varsamt och har endast varit tillgängligt för mig, den gällande studien samt min handledare. Denna information har även delgivits i informationsbrevet som skickades ut till respondenterna. Enligt nyttjandekravet informerades jag om att studien är en c-uppsats, vilket innebär att den kommer läsas av lärare och andra studenter på kursen liksom även lagras elektroniskt på Universitetets hemsida (Bryman, 2011, Vetenskapsrådet, 2011). Jag anser att det har funnits en bra dialog mellan mig och mina intervjupersoner. De som har deltagit har varit intresserade av att medverka och se slutresultatet.

2.6 Litteratursökning och avgränsning

I mitt sökande efter material för uppsatsens syfte har jag sökt i databaserna ELIN@Lund, LIBRIS och LUP. Beroende av vilket ämne jag har eftersökt har jag använt olika sökord. Inom den teoretiska delen av uppsatsen har jag använt ord såsom *socialpsykologi*, *symboliskt interaktionism*, *rollteori och handlingsutrymme*, *kontroll/control*, *stöd/behandling* medan jag inom tidigare forskning sökt på *kriminalvård*, *frivård*, *frivårdsinspektör/probation officer*, *frivårdare*, *yrkesroll*. För att skapa förståelse för de organisatoriska förutsättningarna för frivårdsinspektörens yrkesroll har kriminalvårdens hemsida varit en tillgång såsom informationsskriften, *Efter domen - om påföljd och program inom kriminalvården* (Kriminalvården, 2010).

I mitt sökande efter tidigare forskning har jag till stor del utgått från Kerstin Svenssons (2001) avhandling, *I stället för fängelse? – en studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Svenssons (2001) studie gav mig en övergripande bild av frivårdens kontext liksom skapade förståelse för hur tidigare forskning inom området ser ut. Denna är mycket begränsad. Svensson har med sin intervjustudie påvisat hur de olika aktörerna förhåller sig till varandra samt hur en variation ryms inom frivården. Det är en aning problematiskt att hennes avhandling är ensam i sin kategori och därmed oemotsagd. Eftersträvansvärt hade varit om det funnit ytterligare studier inom området som jag kritiskt kunnat förhålla mig till. I sökande efter internationell forskning på området har jag dock använt en artikel från Storbritannien, *My probation career* (Gregory, 2011) som utgår från författarens egna upplevelser av rollen som socialarbetare och frivårdsinspektör.

Jag har dessutom tagit del av andra studier som belyser yrkesrollen och handlingsutrymmet utifrån olika perspektiv inom det sociala arbetet samt studier som ger en övergripande bild av socionomers yrkesroll och vad den dubbla rollen innebär i skilda avseenden. Studien har avgränsats till följd av denna vetenskap. Jag har använt mig av referenslistan i Svensson (2001) avhandlingen såsom i annan forskning för att hitta relevant tidigare forskning.

3. Bakgrund och tidigare forskning

3.1 Tillvägagångssätt

Jag beskriver i det här avsnittet frivården som verksamhet samt dess utveckling med en historisk tillbakablick. Därefter diskuterar jag hur frivårdsinspektörens dubbla roll kan studeras ur olika perspektiv. Forskningen är till stor del övergripande med en inriktning på socionomens yrkesroll. Det har som sagt varit svårt att hitta tidigare forskning som är lämplig för vad uppsatsen syftar till. Som jag redan framhållit anser jag att det har forskats allt för lite kring frivårdsinspektörens yrkesroll i förhållande till den omfattning som verksamheten utgör inom kriminalvårdsmyndigheten. Jag har därför valt att bredda området när det gäller tidigare forskning med redogörelser från studier som belyser socialarbetarens yrkesroll och handlingsutrymmet liksom vad dubbla roller innebär inom det sociala arbetet i stort.

I sökande efter tidigare forskning inom Sverige har jag konstaterat att forskning har gjorts inom området för kriminalvården i stort och främst med inriktning på anstaltsvistelse och fokus på klienterna. Forskningen bygger i hög grad på utvärdering av organisationen samt de intagnas upplevelser av anstaltsvistelsen. När det gäller frivården är forskningen dock mer begränsad. De undersökningar som finns bygger främst på vilken effekt de frivårdande påföljderna kan tänkas ha för risken att klienten återfaller i brott. Kerstin Svensson (2001) menar i likhet att forskningen har varit specifik och fokuserad på en viss insats inom ramen för frivård och att det inte finns någon bred bild av verksamheten. Forskningen är därmed ytterst begränsad utifrån ett professionellt perspektiv med fokus på frivårdsinspektörens egen syn på sin yrkesroll. Svenssons (2001) doktorsavhandling utgör som sagt ett undantag då hon ger en övergripande bild utifrån behovet av att beskriva organisationen och har på så sätt varit en viktig kunskapskälla för uppsatsen. Avhandlingen tar avstamp i en historisk tillbakablick på frivården samtidigt som tjänstemännens och klienternas uppfattning av frivård presenteras utifrån en intervjustudie.

3.2 Vad innebär frivård?

Frivården är som sagt en del av kriminalvårdsmyndigheten, den statliga myndighet som ansvarar för verkställandet av straff i fängelse och inom frivård samt för verksamheten inom häktena. Det är en av landets största myndigheter med cirka 9000 anställda. Kriminalvården ansvarar för att verkställa olika påföljder för brott som domstolen bestämmer. Inom frivården övervakas de klienter som verkställer påföljd i frihet, även kallat den öppna delen av

kriminalvården. Verksamheten ansvarar för såväl utredningar före domstolens beslut som verkställande av straff vilket innebär påföljder ute i samhället. Det finns 35 frivårdskontor i landet, uppdelade i sex regioner. Varje dag är ca 14 000 klienter inskrivna i frivården. De flesta fängelsedömda passerar även genom frivården innan deras straff är avtjänat. Det övergripande syfte är att ge sina klienter stöd, praktiska råd samt motivera och påverka för att förhindra antalet återfall i brott. Förutom övervakning i stort har de även ansvar för personutredningar, yttrande inför domstol, programverksamhet och samordnande insatser runt den dömda (Kriminalvården, 2010; 2011).

Det övergripande målet för all verksamhet inom kriminalvården är att minska kriminaliteten i samhället. I överensstämmelse innebär frivårdens uppdrag ett ansvar för personutredningar på begäran från domstolarna. Den åtalade personens sociala livssituation beskrivs liksom behov av övervakning kopplat till faktorer som visat sig viktiga för risken för återfall i brott. Det görs således en bedömning om en påföljd inom frivård skulle vara lämplig vid en fällande dom. Bedömningen bygger på de faktorer som visat sig vara viktiga för att förebygga återfall i brott. Därefter utarbetas en verkställighetsplan fram med tydliga kopplingar till domstolens beslut. Den upprättas för alla klienter med en kriminalvårdspåföljd vilket utgår från en gemensam mall som konkret ska ge information om klientens historik och aktuell social livssituation på ett strukturerat sätt. Den i sin tur ska underlätta för en planering om vilka insatser som klienten behöver. Tanken är att planen ska följa klienten som en röd tråd från häkte till anstalt och frivård samt innehålla de åtgärder som bör sättas in. Frivården har därmed en samordnande funktion med sin närvaro i alla delar i planeringen av klientens påföljd. Frivården är ansvarig för personutredningen samt för klientens planering under en eventuell vistelse på anstalt samt vid utslussning från anstalt eller efter villkorlig frigivning från anstalt (ibid.).

Frivårdsinspektörens funktion och arbete skiljs åt med hänsyn till vilken typ av ärenden och uppdrag den verksamma handläggare. I en informationsskrift från kriminalvårdsverket, *Efter domen, om påföljder och program inom kriminalvården* (Kriminalvården, 2010) framhålls likväl ett samstämmigt förhållningssätt och snarlika uppgifter inom verksamheten, att arbetet sker nära klienten, professionellt med tydliga värderingar och rättssäkert. Arbetsutförandet handlar även samstämmigt om att informera om rättväsendet och kriminalvården, utreda innan rättegång hålls, ge stöd och kontrollera skötsamhet vid en fällande dom.

Vidare beskrivs hur de olika regionerna och frivårdskontoren organiserar sitt arbete på skilda sätt, dock i snarlika arbetsgrupper som är uppdelade utifrån stödbehovet hos klienterna samt vilket frivårdsärende det gäller. Det finns särskilda ungdomsgrupper, kvinnogrupper och sex- och relationsgrupper och utifrån ärendehandläggning grupper för klienter som dömts till skyddstillsyn, elektronisk övervakning (fotboja) eller blivit villkorligt frigivna (ibid.).

Det ingår i frivårdens uppgift att ansvara för de frivårdande påföljderna såsom övervakning i form av kontraktsvård, skyddstillsyn och samhällstjänst. När det saknas skäl för fängelse ska villkorlig dom eller skyddstillsyn väljas. Samhällstjänst ligger inom ramarna för frivård och innebär ett genomförande av oavlönat arbete under ett visst antal timmar som den dömda genomför på sin fritid. Skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst innebär en kontinuerlig kontakt med frivården under ett års tid. Kontraktsvård innebär någon typ av behandling som exempelvis missbruksvård eller något annat som varit en väsentlig bidragande faktor till brottsligheten. Behandlingen kan ske antingen på en sluten behandlingsenhet, i öppenvård eller genom ett deltagande i något av frivårdens egna behandlingsprogram. Sammanfattningsvis kan sägas att frivård syftar till att med olika sociala insatser uppnå social kontroll, styrning, kunskapsöverföring, vård och mänsklig välfärd (ibid.).

3.3 Frivårdens framväxt och förändring

Syftet med att göra en kort historisk tillbakablick är att återge bakgrunden till frivården, det vill säga hur verksamheten har etablerats och skapat de organisatoriska förutsättningarna.

För att studera föregångarna till frivården, det man hävdar var de första ansatserna till frivård beskriver Svensson (2001) hur man måste gå långt tillbaka i tiden, närmare bestämt redan under 1700-talet när statens roll blivit tydligare och starkare och möjliggjorde för särskilda insatser för de som dömts till straff. Vid sekelskiftet 1900 menar man att Sverige hade grunderna för verksamhet med kriminalvård i frihet. Det fanns en ideologi om att straffet kunde fungera som ett verktyg i en behandling mot förbättring och tekniker för hur den så kallade vårdande makten skulle bli verklighet. Det fanns dessutom filantropiskt intresserade människor som ville utföra arbetet. Föreningsstrukturen lade grund för denna typ av verksamhet som hade utgångspunkt i välgörenhet och i filantropi, det vi i dag kallar det frivilliga sociala arbetet. Med hjälp av strukturer och strategier som överfördes från filantropiska initiativ i andra länder skapade staten ett fält för hjälparbete med straffade. Senare kom denna del att organiseras som en egen del i samhället med egna uppgifter och

roller, grunden för kriminalvård i frihet. Aktörerna var utsedda genom en kombination av socialt utbildade tjänstemän och arvoderade lekmän (privatpersoner). Vid denna tid fanns en lagstiftning samt bestämda metoder som ansågs giltiga. De hade prövats under nästan en 100-årig period (ibid.).

De olika föreningarna blev efterhand allt mer centraliserade. Staten tog successivt över ansvaret samtidigt som övervakningen blev en del av fängvårdsstyrelsen vilket var den myndighet som verkställde straffen. Från att ha existerat som idéer kom teknikerna för frivårdsarbetet att utvecklas som nya arbetsformer. År 1942 trädde de första skyddskonsulterna i tjänst och hade landet uppdelat mellan sig. Deras arbete innebar ett ansvar för personundersökningar, villkorlig dom samt villkorligt frigivna. Precis som tidigare var det övervakaren som hade den fortgående kontakten med den dömda liksom föreningarnas existens på olika plan. Övervakaren skulle föra anteckningar över relevant information om övervakningen och sedan rapportera till skyddskonsulten. Metoderna i arbetet var snarlikt socialvårdens arbete. Skillnaden var emellertid att skyddskonsulternas arbete handlade i större utsträckning om att ta hand om de som begått brott (ibid.).

Under början av 1980-talet kom man att börja tala om frivårdsarbetet som behandlingsarbete och de yrkesverksamma kallades därmed behandlingsassistenter. Verksamheten kom att relateras till socialvårdens arbete då man från början underlät att markera en frivårdsspecifik inriktning. Det sociala arbetets metoder fick genomslagskraft och relationen till socialvården var tätare än relationen till fängelset. Det fick så småningom dock kritik. Man menade att det behövdes mer struktur och tydlighet som visade på frivårdens uppdrag. Tjänstemännen fortsatte förhålla sig till det sociala arbetets terapeutiska förhållningssätt samtidigt som beslutsfattarna menade att det behövdes en förvandling som innebar fler liknelser med fängelset. Detta var en del i den brytningspunkt med flera förändringar såsom när den första strukturerade påföljden, kontraktsvård, trädde i kraft 1988. Senare kom fler nya alternativ av påföljder att presenteras med avsikt att ersätta kortare fängelsestraff. Samhällstjänst, vid skyddstillsyn och vid villkorlig frigivning samt verkställande av fängelsestraff med intensivövervakning (fotboja) kan räknas in bland dessa påföljdsalternativ (ibid.).

Svensson (2001) menar att det var under 1990-talet som verksamheten började likna dagens frivård. Det fanns då flera skillnader från de liknande verksamheter som förekommit tidigare. Frivården har på så sätt förändrats successivt utifrån idéer förenade med socialvården. I dag framhålls liknande arbetssätt samtidigt som var och en arbetar utifrån sin praktik. Numera

framställs verksamheten som den öppna delen av kriminalvården, en annan form av fängelse, ett fängelse utanför murarna. Svensson (2001) refererar till en av Michael Foucaults skildringar av fängelset - ”en samling redskap avsedda att göra individerna fogliga och nyttiga genom en exakt avvägd bearbetning av deras kroppar”. Utifrån denna beskrivning menar hon att det inte finns någon anledning att skilja på fängelsets och socialtjänstens praktik då de har samma grundsyfte och likartad metodtillämpning såsom att samtliga verksamheter är delar av statsapparaten människobehandling. Hon menar att de är förenliga utifrån argument om såväl hjälp som kontroll, men att organisationerna har intagit olika nischer utifrån en utveckling av skilda roller och kategorier.

Under de senaste tjugo åren har inflödet av klienter inom frivården ökat med 13 procent mellan 1989 och 2009. År 1999 infördes villkorlig dom med samhällstjänst som ny påföljd. Samtidigt blev intensivövervakning (fotboja) en permanent frivårdspåföljd. I ett kortare perspektiv på ett par år har frivårdspåföljder ökat markant, exempelvis har skyddstillsyn utan kombination med föreskrift ökat med nära 700 klienter under åren 2007-2009 (Kriminalvården, 2010, 2011).

3.4 Yrkesrollen, handlingsutrymmet och den dubbla rollen

Utöver Svenssons avhandling (2001) har jag tagit del av intervjustudier som utifrån ett mer övergripande perspektiv kan ge förståelse för hur frivårdsinspektören uppfattar sin yrkesroll och sitt handlingsutrymme samt hur dubbla roller kan uppfattas och hanteras. Monica Wåglund (1999) ger i sin intervjustudie, *Socionomers yrkesroll ur olika perspektiv* en övergripande bild av hur socionomer uppfattar sin yrkesroll inom olika arbetsområden. Trots varierande arbetsuppgifter hos de representativa intervjupersonerna presenteras några grundläggande delar och områden för yrkesgruppen socionomer. Hon menar att utredningsdelen är det arbetsmoment som uppges genomsyra de flesta intervjupersonernas arbete samtidigt som olika former av samtal är det viktigaste instrumentet oberoende av arbetsområde. Intervjupersonerna beskriver även att de ser sig själva som ”spindeln i nätet” och att det på så sätt kräver en helhetsbild av samhället och andra samhällsorgan.

Vidare är klientkontakten och mötet med andra människor delar som personerna framhåller på frågan kring vad det är som utgör den viktigaste delen i arbetet. God självkänedom liksom ett professionellt förhållningssätt anser man även är betydande egenskaper hos en socionom såsom att vara ödmjuk, nyfiken, intresserad, kunna möta människor och visa ärlighet och tydlighet (Wåglund, 1999).

I en c-uppsats av Lisa Åman (2008), *Ett dubbelt uppdrag – en kvalitativ studie om socialsekreterarens upplevelser av rollkonflikter*, studeras fem socialsekreterares yrkesroll inom socialtjänst för försörjningsstöd. Uppsatsen beskriver hur yrkesrollens dubbla uppdrag, myndighetsrollen respektive den stödjande rollen, kan ge upphov till rollkonflikter. De menar att båda rollerna är nödvändiga för uppdraget men är svåra att kombinera sida vid sida. Socialsekreterarna beskriver hur rollerna genererar konflikter och betonar organisationens krav, tidsbrist, individuella bedömningar, otillräckliga medel samt klientrelationen som orsaker och beskriver hur de därför måste prioritera vissa klienter och använda sina kollegor som bollplank för att hantera uppdraget. De framhåller på så sätt en motsättning i arbetet som genererar i två roller vilket de medvetet hanterar genom olika strategier.

Gregory (2011) berättar i sin artikel om sina tankar kring sin roll i arbetet som frivårdsinspektör att hon i början av arbetet som frivårdsinspektör upplevde en kognitiv dissonans när hon försökte förhålla sig till vad hon menar var, två oförenliga uppfattningar på en och samma roll. Hon förklarar den kognitiva dissonansen som en slags reaktion hos människan för att konstruera nya tankar eller föreställningar och förminska konflikten och på så sätt skapa en balans i sitt sätt att tänka. Gregory menar att arbetet som frivårdsinspektör var avvikande till skillnad från det grundläggande arbetet inom socialt arbete där hon framhåller stöd/ behandling som det etablerade uppdraget. Till följd hänvisar hon dessutom till hur de yrkesverksamma kan hantera nya situationer och problem genom ”reflektion-i-handling”. Det sker när människan använder sina befintliga kunskaper och erfarenheter till den nya situationen. Människan börjar reflektera när den kommer till insikt om att situationen skiljer sig från tidigare erfarenheter vilket skapar en kritisk process, vad hon kallar ”på plats experiment” som i sin tur påverkar anpassningen till arbetet.

Svensson (2001) menar att det finns ett antal olika möjliga förhållningssätt och handlingar för varje aktör inom frivården, det finns inget som innebär ett visst synsätt eller ett visst handlingsmönster. Relationerna mellan organisationens aktörer definieras och upprätthålls i de fortlöpande mötena som skapar frivårdens praktik. Mellan frivårdsinspektören och klienten existerar en ojämlikhet som är stabil. Stöd- och kontrollfunktionen skapas i samma handlingar men blir tydliga i olika sammanhang.

Svensson (2001) menar att interaktionen mellan aktörerna är en process där valet av position har betydelse för framträdandet inför andra. Hon använder begreppet position i sin framställning av möjliga förhållningssätt och handlingar för klienten liksom

frivårdsinspektören i mötet med varandra. Hon menar att frivårdsinspektören och klienten möts utifrån kongruenta positioner när de har en gemensam uppfattning av innebörden i mötet liksom om vad som ska ske. Det finns på så sätt en innebörd av frivården som hjälpande och förändrande, i vissa fall utan inverkan. I samspelat mellan aktörerna görs en tolkning av situationen som skapar en innebörd. När det finns en brist på överensstämmelse mellan aktörerna uppstår en interaktion där makten och motståndet tydliggörs. Mötena sker under konfliktladdade villkor då var och en har sin tolkning av relationen samt meningen med frivården. Tolkningen blir därmed olika beroende av hur relationen fortlöper. Det är möjligt att samma roller och handlingar intar olika positioner, både kongruenta eller diskrepanta. I anslutning till dessa påståenden menar Svensson att stöd och hjälp inte kan urskiljas från kontroll och disciplinering. Frivårdsinspektören hjälper klienten genom den disciplinering som sker inom ramen för frivårdspåföljden. Intervjuerna med klienter såväl som med frivårdsinspektörer menar att det är upp till klienten själv hur vistelsen i frivården kommer uppfattas. De menar att övervakningen kan fungera stödjande liksom verka kontrollerande (ibid).

4. Den teoretiska referensramen

I det här kapitlet beskriver jag den teoretiska referensram som bearbetningen av det empiriska materialet tar utgångspunkt i. Uppsatsens socialpsykologiska inriktning presenteras liksom symbolisk interaktionism och rollteori samt begreppen handlingsutrymme och gräsrotsbyråkrati. Jag är medveten om att det inte ges en heltäckande beskrivning av dessa perspektiv och teorier då de är för komplexa för att rymmas inom ramen för denna uppsats. De formas dessutom av de referenser jag valt att utgå från och med utvalda delar som är relevanta för syftet. Jag bedömer dock att redogörelsen är tillräcklig som referensram.

4.1 Det socialpsykologiska perspektivet

Det socialpsykologiska perspektivet kan definieras olika beroende av sammanhanget men några definitioner är dock återkommande i skildringar av teorin och betonar framförallt individens reaktion på olika former av yttre påverkan (Johansson, 2004, Angelöw & Jonsson, 2000). Angelöw och Jonsson (2000) beskriver hur det socialpsykologiska perspektivet studerar samspelet mellan samhället och människan. Mer precist kan perspektivet skapa förståelse för samspelet mellan individens tankar, känslor och beteende och olika institutioner i samhället. Flera socialpsykologer uppmärksammar den enskilda individens uppfattning av verkligheten och menar att handlingarna grundas på dessa tolkningar. I *Människa, interaktion och social omgivning* (Svensson, 1992) formuleras perspektivet överensstämmande med vad studien syftar att belysa. Socialpsykologin beskrivs utifrån den vetenskap som studerar interaktionen mellan människan och den sociala omgivningen. Uppsatsen syftar att ta utgångspunkt i en socialpsykologi som har starkare koppling till sociologin än psykologin, närmare bestämt i en av de två huvudinriktningarna, mikrosociologin. Här studeras samspelet mellan människor i dess sociala miljö liksom agerandet med och mot de människor som de integrerar med.

4.2 Symbolisk interaktionism

Symbolisk interaktionism är ett centralt perspektiv inom socialpsykologin och syftar till förståelse av den sociala verkligheten som ses som ständigt föränderlig. Teorin betonar att beteenden och handlingar är symboliska, det vill säga att gester, rörelser eller tankar syftar på något utöver sig själva. Det är via språk och symboler som människan blir till. Teorin kan därmed hjälpa till att skapa bättre förståelse för det mänskliga beteendet i ett visst socialt sammanhang, det ömsesidiga förhållandet mellan aktörerna och dess omgivning (Angelöw & Jonsson, 2000)

Begreppet ”symbolisk” påvisar hur den inre processen anses ha en betydande roll i interaktionsprocessen. I människans samspel med andra formas och utvecklas gemensamma föreställningar. Symbolerna kan betraktas utifrån att åskådliggöra den delade verkligheten vilket människans handlingar och kommunikation får sina sociala innebörder i. ”Verkligheten” är på så sätt i grundläggande mening socialt konstruerad. Hur en individ eller grupp tolkar och definierar en specifik social situation avgör hur de handlar och reagerar (Svensson, 1992).

Jag redogör för några grundläggande drag utifrån Trost och Levins (1999) identifiering av fem hörnstenar i *Att förstå vardagen: med ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv*. Den första hörnstenen, *definition av situation*, handlar om hur människans agerande är bundet till på vilket sätt situationen uppfattas. Definitionen av situationen är en pågående process genom att hela tiden förändras och omdefinieras vilket innebär att händelser kan översättas till något mer positivt. Till följd av ändrad uppfattning om situationen kan beteendet förändras. Definition av situationen är en utmärkande och starkt förknippad del även inom resterande hörnstenar. Nästa hörnsten är *social interaktion* vilket handlar om växelspelen mellan människor, när människan integrerar och samtalar med varandra, verbalt liksom via kroppens gester och minspel. Även om människan inte kommunicerar betecknar förväntningarna på en eventuell handling att det likväl är en interaktion.

Vidare redogör Trost och Levin (1999) för hörnstenarna genom att beskriva hur människan integrerar med hjälp av *symboler* där orden utgör de mest vanliga symbolerna. Dessa måste dock ha samma betydelse för individerna inom en interaktion för att det ska betecknas som en symbol. Människan ses även som *aktiv* och en aktör som hela tiden utför handlingar. De menar att egenskaper borde vara verb i stället för substantiv då människans liv inte är statistiskt utan alltid är en aktiv process som innebär förändring. Synsättet ser människan som föränderlig, att alla är ombytliga och kan bete sig olika i olika situationer. Den sista hörnstenen betecknar att människan handlar, beter sig och befinner sig i *nuet*. Att fokus ligger på nuet innebär att det inte alltid är socialiseringen och erfarenheter som styr människans handling, utan även omgivningen, där människan befinner sig vid tillfället.

Symbolisk interaktionism kan med avseende på uppsatsen syfte bland annat skapa förståelse för kontroll respektive stödfunktionen i frivårdsinspektörens yrkesroll utifrån begreppen definition av situationen och att människan ses som aktiv och föränderlig.

4.3 Rollteori

Rollteorin ger inte några tekniker för hantering av frivårdsinspektörens yrkesroll, utan bringar snarare en större klarhet kring frivårdsinspektörens uppfattning om sin roll i sammanhanget vilket uppsatsen syftar till. Frivårdsinspektörens roll är en specifik och detaljerad roll med hänsyn till hur rollbeteendet i hög grad är styrt av formella och informella regler och den befattning som rollen innebär. Det är en del av en social värld som existerar relativt oberoende av den enskilda människan (Svensson, 1992). Begreppet grundar sig i rollteorin som ger de sociala rollerna betydelse. Rollteoretiker undersöker hur de sociala rollerna, som en del i samhällslivet, påverkar den enskilda individens beteende och studerar funktionen liksom de olika förväntningar som kan riktas mot rollen och den bestämda uppgiften (Angelöw & Jonsson, 2000).

Angelöw och Jonsson (2000) menar att man kan skilja på tre förhållanden: positionen, rollen och rollbeteendet. Positionen utgör det som tillkännager något visst med en person, t ex kvinna, socionom eller frivårdsinspektör medan rollen består av förväntningarna som förbinds med positionen. Rollbeteendet innebär precis som begreppet ger uttryck för, hur rollinnehavaren beter sig.

Repstad (2005) beskriver en roll med en uppsättning normer och förväntningar på vad den enskilda individen ska göra samt hur den ska bete sig när den befinner sig i en specifik social position. Rollen kan på så sätt delvis betraktas som en ring av förväntningar runt aktören. Normerna och förväntningarna blir efterhand ofta internaliserade när individen tar till sig och införlivar de som en del av sin egen verklighetsuppfattning. Dessa kan uttryckas av omgivningen och samhället. Avsaknad av förväntningar kan därmed bli problematiskt i förhållande till hur gränsen för yrkesrollen blir svår att avgöra. Förväntningarna handlar om såväl som en personlig stil som innehåll i rollen.

Eftersom samarbete och olika gruppkonstellationer ofta präglar arbetslivet har yrkesrollen en stor betydelse i sammanhanget. Arbetsplatser har ofta olika informella normer om hur yrkesutövningen ska ske, såsom utifrån ett gott humör samt mer tydliga nedskrivna reglerna som utgör organisationens uppdrag. Normen berättar alltså vad det önskvärda och riktiga beteendet är i situationen (Svensson, 1992).

Ett av de mest centrala begreppen inom rollteorin är rollkonflikt. Det kan uppstå rollkonflikter genom att individen i en och samma position möter olika förväntningar om vad rollen innebär

samt när en person har flera positioner vilka det riktas förväntningar mot som motsäger sig varandra (Angelöw & Jonsson, 2000).

4.4 Handlingsutrymme – gräsrotsbyråkrati

Svensson, Johansson och Laanemets (2008) beskriver i boken, *Handlingsutrymme – utmaningar i socialt arbete* socialarbetarens yrkesroll och menar att den formas genom den kunskapsbas som utbildningen ger i form av normer, värderingar och kunnande i förbindelse med de specifika förutsättningar som socialarbetaren möter i sitt arbete. Vidare har socialarbetarens personlighet och erfarenheter betydelse för hur yrkesrollen tolkas samt formas inom ramen. Rollen som socialarbetare innebär att kommunicera, bedöma, stärka och hjälpa människor, ge stöd liksom att samarbeta och att arbeta med planering och administration. Arbetet kan betraktas vara dubbelsidigt genom den kontroll som sker likväl som att på skilda vis skapa förutsättningar för människor i samhället. De menar att det sociala arbetets ständiga utmaningar gör arbetet levande och kreativt där den enskilde socialarbetarens handlingar är en del av en större helhet. Det föreligger ett stort ansvar utifrån de enskilda bedömningar som krävs i arbetet.

Svensson et al (2008) beskriver yrkesrollen utifrån två spänningsfält bestående av professionens förväntningar och organisationens uppdrag, vilket kan tydliggöras som socialarbetarens egen personlighet, uppfattningar och erfarenheter respektive klientens intressen. Inom ramen för spänningsfältet ligger handlingsutrymmet, mellan organisationens uppdrag och klientens intressen. Det innebär automatiskt ett dilemma där socialarbetaren måste förhålla sig till klienten samtidigt som handlingsutrymmet är begränsat utifrån organisationens ramar. Till följd innebär socialarbetarrollen att knyta samman klientens behov med organisationens uppdrag så att båda parter uppfattar det som rätt och riktigt.

Hill (2007) beskriver Lipskys teori om street-level bureaucracy, som bland annat har utvecklat arbetsförhållandena för offentligt anställda tjänstemän, vilket definieras på svenska som gräsrotsbyråkrater. Lipsky menar att gräsrotsbyråkraten har en stor påverkan på människors liv då de arbetar i organisationer som direkt innehar fokus på den enskilda individen. Tjänstemännen följer lagar och regler som bottnar i beslut från politiker och tjänstemän högt upp i hierarkin men på grund av att arbetet är komplext är det svårt att utföra med hjälp av manualer och arbetet utförs snarare utifrån generella regler som skapar den policy vilket deras arbete styrs av. Till följd menar han att handlingsutrymmet blir stort med möjlighet till individuella bedömningar.

5. Resultat och analys

I det här kapitlet redovisas uppsatsens resultat. Löpande med resultatredovisningen sker också analysen av min empiri. Empirin analyseras utifrån mina teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning. Studien grundar sig i att ta reda på frivårdsinspektörens syn på sin yrkesroll och sitt handlingsutrymme i förbindelse med hur man förhåller sig till den dubbla roll arbetet innebär. Jag undersöker i vilken grad det finns ett handlingsutrymme, hur det används och vilka faktorer som påverkar hur frivårdsinspektören upplever sitt arbete. För att kunna besvara syftet presenterar jag de fyra intervjupersonernas utsagor i löpande text och med utvalda citat. Jag har främst valt ut citat som kan exemplifiera vad flertalet har sagt och som påvisar skillnader i resonemang. Jag jämför inte de olika intervjupersonerna som individer utan snarare belyser olika perspektiv med utvalda teman. Kapitlet är uppdelat i fem delar efter utvalda teman som jag valt att fokusera på utifrån mina frågeställningar. Dessförinnan presenterar jag mina intervjupersoner genom personbeskrivningar.

Jag beskriver först hur frivårdsinspektörerna resonerar om frivårdens uppdrag och syfte och går sedan vidare till hur de jämför sin yrkesroll med tidigare yrkeserfarenheter. Därefter presenteras hur intervjupersonerna beskriver kontroll- och stödaspecten i arbetet. I tredje avsnittet bearbetas frivårdsinspektörens yrkesroll utifrån deras uppfattning om en samordnande funktion. Den sista delen i kapitlet är till viss del sammanfattande med fokus på handlingsutrymmet utifrån organisationens lagar och regler, enskilda bedömningar samt metod och andra verktyg i arbetet. I framställningen kommer jag att använda mig av de fingerade namnen Martin, Anna, Klara och Olle.

5.1 Personbeskrivningar

Intervjupersonernas skilda uppdrag och arbetsutförande på frivårdskontoret liksom tidigare arbete skapar olika förutsättningar för vilka förväntningar som riktas mot yrkesrollen. Med det vill jag understryka att personernas förutsättningar är olika för hur yrkesrollen samt dess handlingsutrymme uppfattas, vilket jag dock diskuterar i kommande avsnitt när det finns skäl för det. Jag kommer nedan redogöra för var och en i dess nuvarande specifika arbetsituation samt tidigare yrkesbakgrund relevant för frågeställningarna innan resultat- och analysdel.

Martin har en magisterexamen i sociologi med inriktning på samhällsanalys och internationella relationer och har tidigare arbetat på anstalt såsom på ytterligare ett frivårdskontor. *Martin* gör personutredningar som utförs på begäran från domstol kring alternativa påföljder för fängelsevistelse. Klientens sociala situation och eventuell kontakt

med andra myndigheter utreds. Klientens inställning till alternativa påföljder har genomgående stor betydelse i utredningen.

Anna har tidigare arbetat inom socialtjänst samt inom andra enheter för frivård. Påbörjade sin nuvarande tjänst år 2008. Arbetar med klienter som är sexualbrottsdömda vilket innebär personutredning, handläggning för klienter som dömts till skyddstillsyn samt övervakning. Anna är även ledare för ett av frivårdens brottsförebyggande program.

Klara blev färdig socionom år 2000 och har arbetat inom olika områden inom socialtjänst. Har arbetat på frivården sedan två år tillbaka. Ingår i en arbetsgrupp som handlägger ärenden för skyddstillsynsdömda. Inom ramen för arbetet görs även personutredningar vid begäran om yttranden till domstol.

Olle har arbetet inom frivården i tre år. Är utbildad socionom och har dessförinnan arbetat på anstalt. Handlägger ärenden för villkorlig frigivning. Uppdraget innebär ett beslutsfattande om klienten ska gå under övervakning eller inte. En utslussning förbereds inför den dag då villkorlig frigivning sker, såsom elektronisk övervakning. Övervakningen innebär en frekvent kontakt mellan klient och handläggare eller en lekmanövervakare om det anses lämpligt.

5.2 Vad är frivård och hur uppfattar frivårdsinspektören uppdraget?

Yrkesrollen skapas i organisationens kontext, i samspelat mellan organisation, målgrupp och de egna personliga erfarenheterna. Intervjupersonerna tillhör en arbetsgrupp, med frivården som arbetsplats och har på så sätt en förvärvad roll som frivårdsinspektör. Det riktas förväntningar mot rollen som består av olika normer och regler för hur individen ska bete sig (Angelöw & Jonsson, 2000). Kontroll och stöd ingår i de rollförväntningar som finns inom yrkesrollen, en och samma roll. Jag skiljer dock mellan två roller när jag syftar på dessa aspekter, kontroll respektive stöd, detta för att förenkla framställningen av frivårdsinspektörens yrkesroll.

På frågan kring vad frivårdsinspektören ser som syftet med frivård försökte jag främst skapa förståelse för yrkesrollens arbetsutförande. Utifrån intervjupersonernas utsagor framkom en samstämmig bild. De är eniga att uppdraget är tydligt och relaterar alla fyra till kriminalvården som dess uppdragsgivare. De påtalar att frivården är den öppna delen av kriminalvården med ansvar för påföljder utanför anstalt, att frivårdspåföljen är straff i frihet och att dess uppdrag innebär vidtagande åtgärder för att minska återfall i kriminalitet, att det inte ska bli fler offer samtidigt som den individuella planeringen för varje klient betonas.

Frivårdsinspektörerna skildrar även arbetet utifrån de specifika ärenden och arbetsuppgifter som är varierande för de yrkesverksamma på frivårdskontoret. Anna framhåller att i arbetet med sexualbrottsdömda görs en övergripsanalys eller problemanalys liksom bedömningar utifrån ett visst risk- och behovsinstrument. Hon menar att det är ett hjälpmedel som ”ringar in olika områden” för att tydliggöra vad som behövs förändras i klientens livssituation. Därefter framhåller hon hur olika former av motiveringsarbete är viktigt för att påverka och hjälpa klienten att se en förändring liksom för att hitta strategier för att hantera situationen och de känslor som infinner sig hos klienten. Begreppen motivera, påverka och förändra upprepas av samtliga intervjupersoner när de beskriver sitt arbete såsom att hjälpa klienten att hitta lösningar och förklara vad som gått fel. Med utgångspunkt i ovanstående begreppsapparat redogör intervjupersonerna för grundläggande delar i socionomers yrkesroll, vilket Wåglund (1999) tydliggjort i sin intervjustudie med socialarbetare inom olika yrkesområden. På så sätt kan frivårdsinspektörens yrkesroll förbindas med flertalet andra socionomyrken. Svensson, Johansson och Laanemets (2008) beskriver hur socialarbetarens yrkesroll formas genom en gemensam kunskapsbas genom utbildningens normer, värderingar och kunskap och att den specifika organisationen därefter präglar rollen mer specifikt.

Fortsättningsvis beskriver Anna frivårdsarbetet och sin yrkesroll med att förklara hur det ibland räcker att visa för klienten att hon finns där som en medmänniska och får medhåll av Klara som betonar det i termer av tillgänglighet. Olle tror att det är viktigt att ”så ett frö genom att vara vänlig men bestämd”. På frågan om viktiga egenskaper för yrkesrollen framhåller samtliga intervjupersoner betydelsen av att kunna lyssna, visa empati, vara bestämd och kunna reflektera och spegla vad klienten säger. Frivårdsinspektörerna vidmakthåller på så sätt ordningen liksom stabiliteten i den sociala institutionen, som frivården utgör, genom sitt agerande i de olika rollerna (Svensson, 1992). Frivårdsinspektören beskriver sitt arbetsutförande i förhållande till det sätt som personen är involverad i processen. Utifrån ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv är det naturligt då människans sätt att tolka och definiera den sociala situationen påverkas utav omgivningen, vilket därefter har betydelse för hur personen handlar och reagerar (Svensson, 1992). Avsnitten som följer härefter tydliggör detta ytterligare.

När frivårdsinspektören beskriver hur han eller hon uppfattar sin yrkesroll är det tydligt hur rollen länkas samman med kontroll och stöd. Aspekterna genomsyrar hela tiden på ett eller annat sätt intervjupersonernas utsagor men kommer trots allt belysas och förtydligas mer djupgående i nästkommande avsnitt.

5.3 Hur jämför frivårdsinspektören yrkesrollen med andra yrkesområden?

Intervjupersonerna har tidigare varit yrkesverksamma inom socialtjänst eller på anstalt som Svensson (2001) beskriver är två organisationer som befinner sig på vars en sida om frivården. Hon menar att de har samma grundsyfte och likartad metodtillämpning och förenliga utifrån argument om såväl hjälp som kontroll, men att organisationerna har intagit olika nischer utifrån en utveckling av skilda roller och kategorier. Det är därför intressant hur det i frivårdsinspektörernas utsagor finns flera faktorer som länkar samman frivård med fängelse och socialtjänst. Martin och Olle berättar att de varit verksamma på anstalt innan de började arbeta på frivården och redogör för dess uppfattning om skillnader och likheter mellan organisationerna. De pekar på flera skillnader i förhållande till dess nuvarande arbetsuppgifter. Martin tycker att stödfunktionen faller bort i anstaltsvärlden. Han jämför med hur det finns en kontrollfunktion inom frivården men att arbetet kombineras i högre grad med stöd och uttrycker följande: ”De två går hand i hand inom frivården medan på anstalt har väl kontrollen mer en framträdande roll”. Olle uttrycker att han tycker arbetet inom anstalt är ”stelt” och syftar på hur det vardagliga arbetet är betydligt mer rutinmässigt och inte har samma flexibilitet, vilket han ser som fördelaktigt med arbetet inom frivården. Olle belyser ytterligare skillnader mellan organisationerna men i större grad i förhållande till klienten. Han menar att klienten alltid själv kan välja om de ska komma till frivården, och uttalar: ”Det ger konsekvenser men de har ett val. På anstalt finns inget val”.

Anna liksom Klara har lång erfarenhet av arbete inom socialtjänst. Klara beskriver: ”Jag har gått från det mer öppna till det stängda och menar att det har varit svårt att anpassa sig till den nya rollen: jag tänker på den här kontrollbiten... jag har väl inte riktigt funnit mig själv i den där biten men jag har insett att den måste finnas där”. Klara berättar vidare att skälen till att hon sökte sig till frivården var med anledning av verksamhetens tydliga regelverk i jämförelse med socialtjänsten samt att hon eftersträvade en kortare kontakt med klienterna. Hon beskriver hur hennes tidigare föreställningar av arbetet inte stämmer överens med arbetets utförande. Hon förklarar att hon trivs med tydligheten men att hennes engagemang på ett omedvetet plan har minskat.

Michael Hill (2007) kan förklara det senare påståendet. Han skriver utifrån Lipsky hur människan ofta går in med ett visst engagemang i sin yrkesroll men att arbetets karaktär kan hindra de från att komma i närheten av sin idealföreställning som de haft om sitt arbete. Han

påtalar hur stor arbetsbelastning, otillräckliga resurser och osäkerhet kring metodtillämpning kan vara orsaker till att ambitionen kring arbetet splittras.

Klara funderar vidare på om det kan kopplas samman med att hon fortfarande ”tänker i gamla banor” och därför har svårt att anpassa sig till en ny roll som till större del tar utgångspunkt i kontroll än stöd. Hon menar att frivården utgörs av tydligare ramar men att det samtidigt känns frustrerande att inte kunna bevilja behandling och påtalar att det är något hon inte riktigt tänkte på förut, vilket följande rader belyser: ”det har sidor som jag kanske inte riktigt hade räknat med, reflekterat över så mycket...i de fall där man tycker att man vill stödja kan man begränsas, kanske inte av vilket uppdrag man har, det ligger i rollen, men just att jag inte kan bevilja behandling, jo kanske, men jag har inte det mandatet”. Klara är på så sätt inte riktigt överens med de normer och beteendeförväntningar som riktas mot yrkesrollen. Jag menar att hennes tvivel till stor del beror på hur hon har svårt att acceptera den ”nya rollen”. Ovanstående citat kan kopplas samman med Gregorys (2011) skildring av ”kognitiv dissonans” vilket hon menar är ett sätt att förhålla sig till två oförenliga uppfattningar, en reaktion som ett sätt att skapa nya tankar och ändra förhållningssättet för att minska konflikten. På så sätt är det en reaktion som krävs för att få en naturlig övergång utan några konflikter.

Att lämna en roll är något som Johansson (2004) beskriver sker i steg. Det är vanligt att det uppstår ett tvivel innan personen betraktar rollen på ett nytt sätt och omdefinierar sin relation till rollen. Det kan beskrivas utifrån en process som inleds med en inre dialog. I ett andra steg börjar personen att erkänna att något måste hända och på så sätt undersöks alternativa roller och individen funderar på att förändra sin situation.

Jag menar att det är tydligt hur alla intervjupersonerna har genomgått denna process men att det har tagit olika lång tid. Klara har dock fortfarande en inre dialog med sig själv kring rollen som skulle kunna förklaras som en rollösäkerhet. Det är jämförelsevis mer tydligt att de övriga intervjupersonerna har format en ny roll samtidigt som de skapat ett förhållningssätt till den tidigare rollen. Johansson (2004) menar att det finns en vändpunkt men innan dess pendlar personen mellan den gamla och nya rollen. Utifrån rollteorin (Angelöw & Jonsson, 2000) skulle man beskriva det som en rollkonflikt mellan Klaras inre krav på att vara i högre grad stödjande och det faktiska sättet att uppfylla frivårdsinspektörsrollen, vilket till stor del innebär kontroll utifrån övervakningen. Frivårdens organisatoriska ramar tillåter inte stöd i den bemärkelse som Klara diskuterar.

Utifrån ovanstående är det uppenbart hur tidigare arbetslivserfarenhet präglar frivårdsinspektörens uppfattning om sin yrkesroll och sitt handlingsutrymme samt hur man förhåller sig till kontroll respektive stöd.

5.4 Stöd och kontroll – dubbla roller?

Redan presenterade resultat från studien påvisar att intervjupersonerna är väl medvetna om båda rollerna men att likt utifrån ett rollteoretiskt perspektiv ser det som förväntningar på en och samma roll, yrkesrollen. Jag menar att det är tydligt hur personerna inte tänker på begreppen i den bemärkelse som jag tagit utgångspunkt i. Att förväntningarna på yrkesrollen innebär både kontroll och stöd tycks vara tydligt och att dubbelheten snarare innebär en ständig balansgång. Maria beskriver kontrollen och stödet i förhållande till klienten på ett sätt som jag tycker förenar intervjupersonernas utsagor om hur de uppfattar den ”dubbla rollen”, hon säger: ” för klienterna innebär kontrollbiten egentligen bara att de ska komma hit... att de blir påmind om att de begått ett brott och att det innebär en påföljd... stödet är det man gör här så länge de inte har föreskrifter men då ska det också vara föreskrifter som ska vara till hjälp för dem”. Hon relaterar sedan till arbetsutförandet och uttrycker: ”Jag tycker att man kan göra vårt jobb jättetydligt, det vi ska kunna göra, vara bra på... vi ska kunna jobba med det som är det kriminella beteendet”.

Det är tydligt att yrkesrollen präglas av både kontroll och stöd men att de olika aspekterna blir tydliga i olika sammanhang och påverkas av olika faktorer. När mötena innebär svårigheter och klienten inte följer restriktionerna kring frivårdspåföljden menar man att kontrollaspekten blir tydligare. När klienten kommer på avtalade tider och sköter kontakten menar man dock att relationen blir positiv och upplevs som stöd vilket intervjupersonerna påtalar är ambitionen med kontakten. Denna eftersträvan beskriver Svensson (2001) som kongruenta positioner utifrån att det finns en enighet i relationen mellan aktörerna medan motsatsen förtydligas av diskrepanta positioner.

Rollerna blir tydliga vid olika sammanhang. Martin talar om att: ”Det är två olika sidor. Det är ändå vår roll och det ska man vara tydlig med från början. Det som kan bli fel är om man undanhåller kontrollfunktionen och bara visar att man är en stödperson”. Klara berättar hur hon brukar beskriva det för sina klienter som dömts till skyddstillsyn, och berättar följande: ”Jag brukar påtala när de kommer första gången att skyddstillsyn är precis vad det låter... skydd är stöd och tillsyn kontroll {...} att kontrollera ligger i att de kommer på avtalade tider och hör av sig om de fått förhinder... jag säger det liksom för att de ska ha hört det... sen

pratar jag inte mer om det". Olle beskriver följande: "När personer inte sköter sig måste man sätta kontrollen mycket hårdare... människor som vill men inte klarar av det, försöker, men inte lyckas, får man stödja...det är fortfarande kontroll...vi har saker att rätta oss efter men man kan vara mer eller mindre flexibel".

Frivårdsinspektörerna beskriver således hur yrkesrollen balanserar mellan dessa roller eller som de snarare uttrycker det, förväntningar på en och samma roll, utifrån vilken karaktär relationen till klienten intar liksom arbetsutförandet. De poängterar att tydligheten och kommunikationen mellan parterna underlättar för arbetsutförandet och hur man ska förhålla sig till både stöd och kontroll. Jag kan särskilja hur den kontrollerande rollen kommer i första hand och företräder den stödjande. För intervjupersonerna innebär den stödjande rollen ett fokus på klientens framtid och att arbeta med en planering som främjar klientens livssituation, vilket förenas med frivårdens verksamhetsmål om insatser som ska minska återfallsrisken i kriminalitet. Ur intervjupersonernas berättelser går att tolka att man inte kan betrakta faktorerna oberoende av varandra och som något fristående. Man kan separera de i förhållande till hur frivårdsinspektören handlar men inte utifrån samspelet mellan aktörerna.

Ovanstående resonemang är förenligt med hur Svensson (2001) menar att där stödet och kontrollen förekommer kan samma handlingar beskrivas som både det ena och det andra. Det påverkas utav vilket perspektiv aktörerna antar. Hur frivårdsinspektörerna upplever dess betydelse beror på vilken mening som skapats i relationerna mellan aktörerna och organisationens ramar. Perspektiven kan betraktas utifrån sammanhanget där individerna samspelar och där kontrollen utgör en del liksom stödet en annan. Stöd kan på så sätt uppfattas som kontrollerande och kontroll som stödjande.

Utifrån ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv skulle man kunna betrakta kontrollen och stödet som symboler vilka åskådliggör den delade verkligheten som frivårdsinspektörerna och klienterna befinner sig inom. Symbolerna skapar den sociala innebörden av dess handlingar och kommunikation (Trost & Levin, 1999). Trost och Levin (1999) beskriver hur människan ur ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv ses som en aktör som kan bete sig olika i olika situationer vilket kan förklara hur frivårdsinspektörerna upplever den stödjande respektive kontrollerande rollen som oproblematisk. Utifrån en rollteoretisk ansats (Svensson, 1992) lär sig individen de normer, värderingar och beteenden som riktas mot rollen och den sociala institutionen den befinner sig inom. De normer och förväntningar som finns för de olika positionerna inom frivården utgör tillsammans frivårdsinspektörens yrkesroll. Denna

balansgång kan dock ses problematisk utifrån att den utgör hinder för anpassning, som orsakas av att villkoren för yrkesrollen inte alltid är tydligt förutsedda (Hill, 2007).

5.5 En samordnande roll

Frivårdsinspektörerna uttalar att frivården har en samordnande funktion och ofta ett tätt samarbete med andra myndigheter. Olle beskriver det i termer av: ”jag ser oss lite som spindeln i nätet” och ”vi har ett finger med i ganska mycket” och syftar på samverkan som sker med anstalt och socialtjänst i planeringen av en villkorlig frigivning. Martin uttalar: ”Jag ser frivården som navet inom kriminalvården...det är vi som är med hela vägen...vi är med från punkt ett till slutet vilket gör att vi har väldigt bra koll på de vi jobbar med även om vi inte arbetat med de tidigare”.

Frivårdsinspektörerna påpekar att det finns ett samarbete inom kriminalvården mellan anstalt och frivård såväl som med andra myndigheter som socialtjänst och arbetsförmedling, för att skapa en planering som kan utgöra en livsstilsförändring för klienten. Det är således ett uppdrag som ligger inbyggt i lagstiftningen och styrs av klientens behov av hjälp och stöd.

Olle berättar att det är vanligt att de hjälper klienten i initieringskontakten med andra myndigheter: ” Vi kan vara med och etablera kontakten {...} det är hela tiden deras individuella ansvar att ta kontakten med socialtjänsten med vi kan åtminstone hjälpa”. Denna kontakt bygger dock inte på det formella uppdraget om vad som förväntas utav frivårdsinspektören utan kan snarare ses som ett belägg för hur det finns en individuell bedömning inbyggd i arbetet kring vad som hjälper klienten.

Den symboliska interaktionismen åsyftar att tidigare erfarenheter kan påverka hur människan handlar och att det sociala samspelet på så sätt präglas av handlingar som anses vara mest ändamålsenliga (Svensson, 1992). Det är tydligt utifrån intervjupersonernas berättelser att den samordnande funktionen utgör en viktig del i arbetsutförandet rent praktiskt men även i relation till klienten. I förhållande till kontroll- respektive stödaspekten framhåller personerna det som en betydande del i övervakningen av klienten, en strategi för att se om klienten talar sanning, såsom för att hjälpa klienten i sin kontakt med andra myndigheter för att främja dess livssituation och mående.

5.6 Hur uppfattar frivårdsinspektören sitt handlingsutrymme?

Levin (2008) menar att frivården kan ses som en social institution vilken det finns regler och lagar för. De roller som utspelas inom systemet är uppbyggda med omfattande

rolltillhörigheter som mer eller mindre formar beteendet. Jag har utifrån ovanstående resultat och analys med fokus på hur intervjupersonerna beskriver frivårdens uppdrag, dess arbetsutförande, stöd och kontroll och tidigare yrkesroller delvis redan framställt förhållande som hjälper att förstå frivårdsinspektörens uppfattning om sitt handlingsutrymme. I det här avsnittet koncentrerar jag mig emellertid mer på hur intervjupersonerna beskriver handlingsutrymmet utifrån organisationens lagar och regler, enskilda bedömningar samt metod och andra verktyg i arbetet.

Frivårdsinspektörens yrkesroll innebär en rad olika förväntningar som hör ihop med den kontext vilket frivården som organisation utgör (Payne, 2002). Svensson, Johansson och Laanemets (2008) beskriver ett spänningsfält mellan professionens förväntningar, vilket innebär socialarbetarens egen personlighet, uppfattning och erfarenheter, och organisationens uppdrag, klientens intresse. Inom ramen för detta spänningsfält ligger handlingsutrymmet. Det kan förenklat beskrivas som det utrymme som finns mellan organisationens uppdrag och klientens intresse, och inom det utrymmet är frivårdsinspektören verksam. Utrymmet formas på så sätt delvis av frivården som organisation där uppdraget utgör ramarna för frivårdsinspektörens arbetsutförande. Rutiner, hur man tolkar situationer och handlingar, individuella faktorer hos frivårdsinspektören och klienterna likväl som interaktionen mellan de är också faktorer som kan påverka handlingsutrymmet.

Intervjupersonerna beskriver en skiftande bild av huruvida handlingsutrymme är tillräckligt, om det är tydligt och om det därefter utgör positiva eller negativa följder. I förbindelse med handlingsutrymmet uttrycker personerna att det finns: ”en frihet”, ”det är ganska generella ramar” såsom att det är ”ganska godtyckligt”. De menar att det finns tydliga lagar, regler och föreskrifter som följs i arbetet samtidigt som att det finns möjlighet till vad man uttrycker: ”utrymme att påverka själv” och ”jag har det utrymme som behövs för att göra mitt jobb...som jag vill kunna göra det”.

Klara beskriver att handlingsutrymmet är tillräckligt för att utföra det uppdrag som hon har och hänvisar till att regelverket är tydligt då det ”påvisar vad hon måste göra” samtidigt som hon menar att arbetet är ganska fritt med utrymme för egna bedömningar som hon exemplifierar genom att beskriva hur klienten kan få tre eller fyra möjligheter innan den anmäls till övervakningsnämnden. Martin berättar hur han tycker att han har utrymme för att praktisera de delar han tycker är väsentliga att lägga fokus på i utredningarna och menar på så sätt att hans enskilda bedömning spelar roll. Han uttrycker: ”Det handlar om min prioritering,

var jag lägger fokus, tycker är viktigast...vad tror jag mest på...jag känner att jag kan påverka mycket...det är flexibelt". Han talar vidare om hur han tycker att lagen är konstruerad på ett sätt som gör att det går att bortse från saker och ting och syftar på ordet "bör". Han tycker att det är positivt då han menar att det krävs en flexibilitet i arbetet med klienterna och att det därför är en bedömningsfråga. Dessa citat uttrycker hur rollen kan bli otydlig när ramarna till viss del utgör motsägelsefulla förväntningar.

Olle berättar att de väntar på handböcker som ska vara till hjälp i arbetet genom att vägleda om hur lagtext, förordningar och olika föreskrifter ska tillämpas. Han beskriver hur han i arbetet ofta ställer sig frågande till de gällande föreskrifterna och menar att det följaktligen finns en risk för att bedömningarna blir "godtyckliga". Ett begrepp som han påtalar att han ogillar på grund av den negativa klangen och säger att bedömningarna snarare skulle kunna beskrivas utifrån "mitt sett att se det på, ja förkunskap och erfarenhet...olika personer kan se samma sak på olika sätt". Anna påtalar rättsäkerheten och menar på att det är omöjligt att skapa lika bedömningar då alla de yrkesverksamma besitter olika förkunskap och erfarenhet men att det trots allt måste finnas allmänna ramar, som innefattar vissa specifika delar som är utgångspunkter och vägledande. Intervjupersonerna framhåller rättsäkerheten med att tala om vikten av att göra noggrann journalföring.

Dessa uttalanden tycker jag påvisar att frivårdsinspektörens handlingsutrymme är kopplat till frivårdsinspektörens egna "kompetens". Jag syftar på hur de beskriver att personliga värderingar och bedömningar liksom erfarenhet är en förutsättning i arbetsutförandet. Handlingsutrymmet blir på så sätt större med anledning av hur frivårdsinspektörens personliga värderingar och åsikter vägs in arbetet på olika sätt.

Samtliga fyra intervjupersoner uttrycker att det är betydelsefullt att ha kollegorna som ett bollplank i sina olika bedömningar och i utredningsarbetet. Frivårdsinspektören är själv ansvarig för sina beslut men beskriver att det är betydelsefullt att kunna överväga liksom spegla tankar och funderingar med sina kollegor i arbetsgruppen. Anna uttrycker det så här: "Det är skönt att kunna gå in till kollegor...att man kan se på samma klient på två olika sätt och det är faktiskt jättebra... och bli medveten om det". Klara beskriver hur det mellan kollegorna i hennes arbetsgrupp finns uttalade förhållningssätt i förhållande till hur olika bedömningar ska göras. Hon menar att det är till stor hjälp i arbetet och något hon beaktar trots att det inte står i lag. Frivårdsinspektörerna skapar på så sätt vanor och rutiner för att klara av de svårigheter som de ställs för i arbetet. Hill (2007) skriver, utifrån Lipskys teorier

om handlingsutrymme och gräsrotsbyråkrater, att gräsrotsbyråkrater utvecklar metoder för att anpassa sina arbetsutförande så att de avspeglar lägre förväntningar. De minskar på så sätt klyftan mellan begränsningarna hos dem själva och arbetsidealet, vilket intervjupersonerna också påtalar när de berättar att arbetet kräver prioriteringar till följd av den höga arbetsbelastningen. Klara berättar att det är viktigt att förstå vad som kan vänta respektive inte vänta. Hon beskriver hur hon avgör det genom att tänka på: ”vad som måste göras, vad som bör göras och vad som kan göras”. Denna prioritering menar hon är oundviklig och måste göras trots att det är frustrerande att inte kunna lägga ner den tid hon önskar. Olle talar om det i termer av att ”dra ner på ambitionen” vilket han menar tar emot men måste göras av tidsmässiga skäl. De gör sitt bästa utifrån vad man skulle kunna kalla olyckliga omständigheter. Dessa citat menar jag kan påvisa hur frivårdsinspektörerna kan begränsa sitt utrymme med hur de väljer att handla.

Frivårdsinspektörens arbetssituation kan på så sätt ses problematisk bland annat på grund av dess arbetsbelastning som skapar en stressig arbetsmiljö samt kräver prioriteringar som påverkar arbetet med klienterna. Hill (2007) skriver utifrån Lipsky att den komplexa arbetssituationen gör att gräsrotsbyråkraten inte kan arbeta strikt efter organisationens lagar, regler och riktlinjer och att de därför medvetet ger tjänstemännen ett stort handlingsutrymme för att skapa utrymme för egna tankar och beslut.

Frivårdens lagar, regler och riktlinjer är konstruerade på ett sätt som skapar frihet och utrymme för personliga bedömningar. Det ligger på så sätt ett ansvar hos frivårdsinspektören för hur han eller hon utnyttjar utrymmet vilket jag tolkar att intervjupersonerna tycker är övervägande positivt trots att de uppmärksammar svårigheter i arbetet.

6. Avslutande diskussion

Syftet med uppsatsen har varit att belysa och söka förståelse för frivårdsinspektörens yrkesroll och handlingsutrymme. Jag har därefter ställt mig frågande till hur frivårdsinspektören förhåller sig till den dubbla roll som uppdraget innebär till följd av organisationens verkställande av frivårdspåföljder i frihet och har på så sätt undersökt hur frivårdsinspektören förhåller sig till stöd respektive kontroll i arbetet. För att nå syftet sökte jag svar på följande frågeställningar: Hur ser frivårdsinspektören på frivård och hur beskriver man sitt uppdrag? Vilka möjligheter ser man med att påverka sitt eget arbete? Hur ser frivårdsinspektören på stöd och kontroll? På vilka sätt jämför frivårdsinspektören sin roll med andra yrkesrområden inom socialt arbete?

Jag anser att mitt material har riktat ljuset mot ett socialt område, närmare bestämt frivårdsinspektörens yrkesroll utifrån uppsatsens syfte och frågeställningar snarare än lösningar på svårigheter som existerar. Jag anser dock att mitt material är problematiserande i sig utifrån de förtydligande som gjorts såsom skapat förståelse för frågor inom området. Den teoretiska referensramen samt tidigare forskning har varit behjälpliga verktyg i min förståelse.

Jag vill förtydliga att resultaten som redovisats *är* gällande för de fyra frivårdsinspektörer som ingått i studien, men att de tolkningar och slutsatser som beskrivits *kan* vara gällande. Med en kort diskussion sammanfattar jag nedan de huvudsakliga slutsatserna för studien.

Det finns en uppsättning lagar och riktlinjer som frivårdens uppdrag bygger på och som skapar de organisatoriska villkor för de förväntningar som riktas mot frivårdsinspektörens yrkesroll. Förväntningarna har formats utifrån organisationens uppdrag och mål såsom av målgrupp och de egna personliga värderingarna hos frivårdsinspektören. Jag menar att förväntningarna innebär olika krav och normer för hur frivårdsinspektören *ska* handla. Det finns krav som utgör de regler och riktlinjer som frivårdsinspektören *måste* följa och inte kan påverka och handlar på så sätt om hur exempelvis ärendehandläggningen ska ske och hur arbetsutförandet ska utföras utifrån den verkställighetsplan som är gällande för klienten. Dessa faktorer går inte att förändra och ”rubba”. Därefter finns ett antal normer, informella och formella som beskriver det giltiga beteendet. De informella normerna kan vara hur de yrkesverksamma ska möta varandra och exempelvis visa ödmjukhet och öppenhet inför varandra medan de formella reglerna tolkar jag utgörs av vad intervjupersonerna ”bör” göra, att arbetet till stor del utgår från generella riktlinjer.

Intervjupersonerna har beskrivit hur arbetet är flexibelt och ger utrymme för individuella bedömningar vilket förklarar hur det finns ett stort handlingsutrymme inom yrkesrollen. De har en uppenbar handlingsfrihet att påverka uppdraget vilket intervjupersonerna har framhållit som övervägande positivt. De anser att uppdraget är tydligt men kräver flexibilitet och situationsanpassning utifrån att människan aldrig är likstöpt. Frivårdsinspektörens personliga värderingar och erfarenheter frambringar också olika arbetssätt. Intervjupersonerna framhöll att utrymmet för egna bedömningar gör kollegorna såsom andra myndigheter viktiga i arbetsutförandet, utrednings- såsom bedömningsarbetet. De menar att flertalet beslut kräver återspeglning med arbetskamrater i arbetsgruppen och andra myndigheter, även uttryckt en samordnande funktion, för att understödja svåra och problematiska situationer. Att använda kollegorna och andra myndigheter är på så sätt en avgörande faktor i arbetsutförandet och förutsätter på så vis att parterna litar på varandra och respekterar varandras kompetens.

Frivårdsinspektören tenderar att värderas olika beroende av i vilken utsträckning som dess rollbeteende överensstämmer med rollförväntningarna. Det är i sin tur sammankopplat med hur kontroll respektive stöd uppfattas i interaktionen mellan klient och frivårdsinspektör. Frivårdsinspektörerna beskriver kontroll och stöd som organisatoriska förutsättningar som är förenade med vilka förväntningar som finns på yrkesrollen. Uppfattningen om dessa förutsättningar är sammankopplade i en och samma roll. De menar att skillnaden mellan övervakningen av klienten, vilket går i riktning mot kontroll, såsom att stödja genom att motivera, påverka och förändra kräver en tydlighet i kommunikationen med klienten genom att visa vad de gällande villkoren innebär. Därefter menar de att det är samspelet i den fortsatta interaktionen mellan klienten och frivårdsinspektören som ger uttryck för hur både kontroll och stöd blir tydliga. Det påverkas i sin tur av klientens attityd och förhållningsätt till mötet. Här har Svenssons (2001) resonemang förtydligats om hur kongruenta och dikrepanta positioner uppstår utifrån om frivårdsinspektören och klienten har samma uppfattning om dess relation. Det är situationsbundet, vilket gör att samma handlingar kan uppfattas som kontroll respektive stöd. Jag anser att det på så sätt borde vara viktigt att frivårdsinspektören, vilken innehar en maktposition med sin roll, skapar en positivt laddad relation utifrån de förutsättningar som finns. Om frivårdsinspektören betraktar situationen positivt är det mer tänkbart att den uppfattningen överförs till klienten och skapar fokus på stödjande insatser snarare än kontrollerande. Dess existens är fortfarande oundviklig att bortse från.

Frivårdsinspektörens arbetslivserfarenhet sammankopplar frivård med socialtjänst och fängelse såsom med andra människobehandlande instanser. Intervjupersonerna framhöll en

tydlig samhörighet mellan frivården och fängelse och socialtjänst utifrån likheter i uppdrag, mål och arbetssätt. I sina berättelser syftade personerna återkommande på kontroll- respektive stödfunktionen. Skillnaderna berodde snarare på hur man upplevt de tidigare yrkesrollerna som övervägande stödjande eller kontrollerande. Utifrån det beskrevs hur rollkonflikter har existerat i det dagliga arbetet i en tankeprocess innan frivårdsinspektören kunde acceptera ”ett nytt förhållningssätt”. Det påvisar yrkesrollens legitimitet och hur den innehar en egen specifik nisch.

Mina slutsatser har bidragit till ökad förståelse inom området samtidigt som nya tankar och funderingar har väckts till liv. Jag gjorde ett medvetet val att belysa frivårdsinspektörens yrkesroll och handlingsutrymme utifrån ett mer övergripande perspektiv, med visst fokus på dubbla roller som yrkesrollen innebär. Det har medfört att nya frågeställningar har öppnats upp för eventuellt djupare analys. Jag menar att studiens frågeställningar är långt ifrån helt besvarade och kräver fler studier som möjligtvis är mer begränsade. Förslag på fortsatt forskning inom området är således att undersöka skillnaderna mellan manliga och kvinnliga frivårdsinspektörer. Finns det skillnader i deras sätt att arbeta, yrkesroll och arbetsförhållanden? Skulle det vara rimligt att flytta fler kriminalvårdspåföljder till frivård? Vad skulle det innebära för frivårdsinspektörens yrkesroll? På vilka sätt måste metodarbetet utvecklas?

Jag vill avsluta min studie med att påstå det har varit svårt att skildra frivårdsinspektörens yrkesroll på grund av den komplexitet som finns i arbetet. Den påverkas uppenbart av aktörernas relationer sinsemellan och kan på så sätt tolkas olika. Det finns utrymme för variation och improvisation. Ramarna för frivård utgör en struktur och inom dess kan aktörerna åstadkomma en variation.

7. Källförteckning

- Angelöw, Bosse & Jonsson Thom (2000) *Introduktion till socialpsykologi*. Lund: studentlitteratur
- Aspers, Patrik (2007). *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber
- Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber
- Gregory, Marilyn (2011) *My Probation Career*, Probation Journal, 58, 37-51
- Hill, Michael (2007) *Policyprocessen*. Malmö: Liber
- Jacobsen, Dag Ingvar & Thorsvik, Jan (2008) *Hur moderna organisationer fungerar*. Studentlitteratur: Lund
- Jacobsson, Katarina & Meeuwisse, Anna (2008) ”Fallstudieforskning”. I Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans & Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red) *Forskningsmetod för socialvetare*. Stockholm: Natur och kultur
- Johansson, Thomas (2004) *Socialpsykologi*. Studentlitteratur: Lund
- Jönsson, Håkan (2010) *Sociala problem som perspektiv*. En ansats för forskning och socialt arbete. Malmö: Liber
- Kriminalvården (2011) (Elektronisk) *Kriminalvårdsmyndighetens hemsida* <http://www.kriminalvarden.se/sv/Frivard/Om-frivard/> (20110323)
- Kriminalvården (2010) *Efter domen, om påföljder och program inom kriminalvården*. Norrköping
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Levin, Claes (2008) Att undersöka det sociala – några ingångar. I Meeuwisse, A, Swärd, H, Eliasson-Lappalainen, R & Jacobsson, K (red). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och kultur
- May, Tim (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Payne, Malcolm (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Natur och kultur: Stockholm
- Repstad, Pål (2005) *Sociologiska perspektiv i vård, omsorg och socialt arbete*. Lund: studentlitteratur
- Svensson, Kerstin, Johansson, Eva, Laanemets, Leili (2008) *Handlingsutrymme – utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur
- Svensson, Kerstin (2001) *I stället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Lunds Universitet, Socialhögskolan.
- Svensson, Tommy (1992) *Människa, interaktion och social omgivning*. Ekbacken Förlag

Trost, Jan & Levin, Irene (1999) *Att förstå vardagen med ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv*. Studentlitteratur: Lund

Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. (elektronisk), <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>. (20110323)

Wåglund, Monica (1999) *Socionomers yrkesroll ur olika perspektiv – en redovisning av en intervjustudie*. Utredning av socionomprogrammen: Arbetsrapport nr 1 högskoleverket

Åman, Lisa (2008) *Dubbla uppdraget. En kvalitativ studie om socialsekreterares upplevelser av rollkonflikter*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete

Bilaga 1

Mail till frivårdskontoret/frivårdsinspektörerna

Hej!

Mitt namn är Sanna Rasmussen. Jag går socionomutbildningen i Lund och gör C-uppsats denna termin. Efter ett intressant studiebesök hos er under min praktikperiod samt till följd av begränsad undervisning på utbildningen inom denna kategori av socialt arbete har jag valt att undersöka *frivården* som institution. Jag har närmare valt att utgå från ett personalperspektiv. Uppsatsen syftar därav att undersöka *er yrkesroll(frivårdsinspektören)* utifrån de förutsättningar som är specifika inom frivård som organisation.

För att kunna genomföra studien har jag valt att göra intervjuer. Jag avser att intervjua yrkesverksamma inom frivården. Jag skickar denna förfrågan till Er med förhoppningar om att 3-4 personer har möjlighet och är intresserad av att delta vid ett intervjutillfälle vardera. Intervjun beräknas ta ca 1,5 h. Vid en eventuell anmälan kommer tid och plats att bestämmas sinsemellan via mail eller telefon. Om det är möjligt kommer intervjuerna att ske i vecka 15 eller 16.

Jag vill poängtera att deltagandet är frivilligt och anonymt och kan när som helst avbrytas under studiens gång utan att uppge anledning. Anonymiteten innebär att intervjupersonen inte kommer att kunna identifieras i någon del av uppsatsen. Det är endast jag och min handledare som kommer ha tillgång till det material som samlas in. Materialet kommer att förstöras när studien är avslutad. För att intervjun ska bli så korrekt så möjligt kommer intervjun att spelas in på band efter samtycke. Uppsatsen kommer att publiceras i Lunds universitets uppsatsdatabas, LUP, och kommer därefter vara tillgänglig för allmänheten.

Om det finns eventuella oklarheter eller frågor är ni välkomna att höra av er till mig.

Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar

Sanna Rasmussen

Tel: *****

Mail: *****

Bilaga 2

Intervjuguide

1. Bakgrundsfrågor

Vad har du för arbetsuppgifter? Situation i arbetet? Speciell typ av ärenden, uppdrag?
Utbildning?
Tidigare arbete?
Hur kan du jämföra det med din nuvarande arbetssituation?

2. Frivårdsinspektörens yrkesroll

De institutionella förutsättningarna

Hur skulle du beskriva vad frivård är kort för den obekante?
Hur skulle du beskriva vad som ingår i ditt arbete?

Vad ser du som syftet med frivården och ditt arbete?
Hur lägger du upp ditt arbete för att nå ditt syfte? (Metod)

Att arbeta som frivårdsinspektör

Hur är en bra frivårdare/frivårdsinspektör för dig?
Vad anser du är viktiga egenskaper att ha som frivårdare?
Vad är viktigt för dig i ditt arbete? Vad motiverar dig?
Vad kan frustrera dig?

Handlingsutrymme

Hur ser du på ditt handlingsutrymme?
Vilka lagar, regler, rutiner påverkar ditt handlingsutrymme?
Hur tycker du att du själv kan påverka ditt handlingsutrymme? (Grad av självbestämmande, inflytande, ansvar?)

Har din arbetsgrupp, enhet någon särskild arbetsmetod, arbetssätt i mötet med klienter?
Om ja, hur ser du på arbetsmetoden i mötet med klienter?
På vilka/vilket sätt hjälper det dig i arbetet?
Om nej, anser du att det borde finnas någon specifik mall, metod att arbeta utifrån?

3. Stöd och kontroll

Hur skulle du definiera stöd respektive kontroll i förhållande till ditt arbete?
Hur upplever du din roll som stödjande respektive kontrollerande?
Hur hanterar du dessa roller i mötet med klienter?
På vilken sätt tycker du att frivården kan innebära stöd för den dömda?
Vad anser du behövs för att kunna ge bra stöd?
På vilket sätt kontrolleras den dömda i frivården?
Hur bedriver du kontroll? Vilka delar i ditt arbete är kontroll??
Exempel på situationer när kontrollen sköts bra? Kan du beskriva en situation...
Exempel på situationer när kontrollen inte varit bra?

Övrigt

Kan du jämföra arbetet i frivården med något annat arbete?
Vad är det som är speciellt?
På vilka sätt? Vad är de gemensamma faktorerna?